HALKBİLİM
FOLKLORE

PSİKOLOJİ
PSYCHOLOGY

ANTROPOLOJİ
ANTHROPOLOGY

SOSYOLOJİ
SOCIOLOGY

TARİH
HISTORY

DİL
LANGUAGE

EDEBİYAT
LITERATURE

92

Uluslararası Hakemli Dergi Yılda Dört Sayı Çıkar

A Peer Reviewed Quarterly International Journal

folklor/edebiyat

folklore / literature

ULUSLARARASI KIBRIS ÜNİVERSİTESİ
CYPRUS INTERNATIONAL UNIVERSITY

ISSN 1300-7491
Cilt - Vol. 23,
Sayı - No. 92
2017/4

folklor/edebiyat

folklore/literature

halkbilim • psikoloji • antropoloji • sosyoloji • tarih • dil ve edebiyat dergisi

ULUSLARARASI HAKEMLİ DERGİ / YILDA DÖRT SAYI ÇIKAR
A Peer Reviewed Quarterly International Journal

ISSN 1300-7491 DOI:10.22559 CİLT: 23 SAYI: 92 2017/4

Sahibi

ULUSLARARASI KIBRIS ÜNİVERSİTESİ adına
Prof. Dr. Halil Nadiri
(Rektör)

Yayın Yönetmeni
Prof. Dr. Metin Karadağ
(mkaradag@ciu.edu.tr)

Yayın Koordinatörü
Metin Turan
(mturan@ciu.edu.tr)

Yönetim Yeri ve Yazışma Adresi
folkloredebiyat@ciu.edu.tr
Uluslararası Kıbrıs Üniversitesi, Haspolat-Lefkoşa
Tel: 0392 671 11 11

folklor/edebiyat'ta yayımlanan yazılar
ULAKBİM-Dergipark (Ulusal Akademik Ağ ve Bilgi Merkezi)
MLA Folklore Bibliyography; Türkologischer Anzeiger Viyana; ERIH PLUS (The European Reference Index for the Humanities and the Social Sciences); CEEOL (Central and Eastern European Online Library); CrossRef DOI (Digital Object Identifier); ACLA (American Comparative Literature Association); SOBIAD (Sosyal Bilimler Atıf Dizini); TEI (Türk Eğitim İndeksi; İdealonlineVeritabanı; Universityjournals; Worldcat; Elektronische Zeitschriftenbibliothek; International Innovative Journal Impact Factor (IIJIF) tarafından taranmaktadır.

Articles published in the Journal of folklore & literature are indexed in
ULAKBİM -Dergipark (Natıonal Academic Network And Informaiıon Center)
MLA Folklore Bibliyography; Türkologischer Anzeiger Viyana; ERIH PLUS (The European Reference Index for the Humanities and the Social Sciences); CEEOL (Central and Eastern European Online Library); CrossRef DOI (Digital Object Identifier); ACLA (American Comparative Literature Association); SOBIAD Social Sciences Citation Index; TEI (Index of Turkish Education); İdealonlineDatabase; universityjournals; Worldcat; Elektronische Zeitschriftenbibliothek. International Innovative Journal Impact Factor (IIJIF).

Baskı ve cilt: Başkent Matbaası, Bayındır Sokak 30/C, Kızılay-Ankara Tel: 430 54 90
yerel süreli yayın

YAYIN KURULU /
EDITORIAL BOARDS

Kubilay Aktulum (Hacettepe Üniversitesi,aktulum@hacettepe.edu.tr)
Ali Berat Alptekin (Konya üniversitesi, aalptekin@konya.edu.tr)
Ingeborg Baldauf (Humboldt Universitat, ingeborg.baldauf@rz.hu-berlin.de)
Mehmet İlhan Başgöz (Em. Öğr.Üyesi- turkish@indiana.edu).
M. Fuat Bozkurt (Akdeniz Üniversitesi, fbozkurt@akdeniz.edu.tr)
Bernt Brendemon (Universitas Oslo, bernt.brendemoen@ikos.uio.no)
Özkul Çobanoğlu (Hacettepe Üniversitesi, ozkul@hacettepe.edu.tr.)
Nurettin Demir (Hacettepe üniversitesi- demir@hacettepe.edu.tr)
Ali Duymaz (Balıkesir Üniversitesi, aduymaz@balikesir.edu.tr)
Aysu Erden (Haliç Üniversitesi, aerden@halic.edu.tr)
Nevzat Gözaydın (Ankara Üniversitesi, ngozaydin@gmail.com)
Tuğrul İnal (HacettepeÜniversitesi, tinal@hacettepe.edu.tr)
Kurtuluş Kayalı (Ankara Üniversitesi- ankara@ankara.edu.tr)
Jaklin Komflit (Syracuse University, kornfilt@syr.edu
Mustafa Muhtar Kutlu (Ankara Üniversitesi, mkutlu@ankara.edu.tr)
Eva Kincses Nagi (Szeged Universitat, evakincsesnagy@gmail.com)
Eunkyung Oh (Dongduk Women's University, euphra33@hanmail.net)
Metin Özarslan (Hacettepe Üniversitesi, metino@hacettepe.edu.tr
Jonathan Stuubs (Uluslararası Kıbrıs Üniversitesi, stuubs@ciu.edu.tr)
Prof. Dr. Mária Ivanics (Szeged University, res13986@helka.iif.hu)

Yayın - Medya Editörleri

Serpil Aygün Cengiz (Ankara Üniversitesi, serpilayguncengiz@gmail.com)
Meryem Bulut (Ankara Üniversitesi, meryem.bulut@gmail.com)
Süheyla Sarıtaş (Balıkesir Üniversitesi, saritassuheyla@gmail.com)

İngilizce Editörü (English Editor)
Keith Lay (Lecturer CIU/UKÜ**)**

BU SAYININ HAKEMLERİ/
REVIEWERS of THIS ISSUE

Prof.Dr. Mehmet Açа
Prof.Dr. Oğuz Adanır
Prof.Dr. Arda Arıkan
Prof.Dr. Namık Açıkgöz
Prof.Dr. Hülya Argunşah
Prof.Dr. Kubilay Aktulum
Prof.Dr. Işıl Altun
Prof.Dr. Erhan Aydın
Prof.Dr. Ahmet Beşe
Prof.Dr. Erdoğan Boz
Prof.Dr. Fatma Bozoğlu
Prof.Dr. Serpil Aygün Cengiz
Prof.Dr. İsmet Çetin
Prof.Dr. Özkul Çobanoğlu
Prof.Dr. Nilgün Cıblak Coşkun
Prof.Dr. Yılmaz Daşçıoğlu
Prof.Dr. Yavuz Demir
Prof.Dr. Aysu Erden
Prof.Dr. İsmail Görkem
Prof.Dr. Alimcan İnayet
Prof.Dr. Ramazan Kaplan
Prof.Dr. Emel Kefeli
Prof. Dr. M. Muhtar Kutlu
Prof.Dr. Metin Özarslan
Prof.Dr. Nebi Özdemir
Prof.Dr. İsa Özkan
Prof. Dr. F. Gülay Mirzaoğlu Sıvacı
Prof.Dr. Fatoş Sirmen
Prof.Dr. Esma Şimşek
Prof.Dr. Mehmet Tekin
Prof.Dr. Muhittin Tuş
Prof.Dr. Ceyhun V. Uygur
Prof.Dr. Kemal Üçüncü
Prof.Dr. Hanefi Vural
Prof.Dr. Mehmet Ali Yavuz
Prof. Dr. Paşa Yavuzarslan
Prof. Dr. Sevinç Üçgül
Doç.Dr. Metin Çolak
Doç.Dr. Bayram Durbilmez
Doç.Dr. Selami Fedakâr
Doç.Dr. Halil A. Göde
Doç.Dr. Ayça Demir Gürdal
Doç.Dr. Caner Işık
Doç. Dr. Melike Kaplan
Doç.Dr. Kürşat Öncül
Doç.Dr. Yusuf Ziya Sümbüllü
Doç. Dr. Yüksel Şahin
Doç.Dr. Bekir Şişman
Doç.Dr. Yüksel Topaloğlu
Doç.Dr. Tanfer Emin Tunç

Bu sayıya gönderilmiş ve yayımlanmış/yayımlanmamış makaleler için değerli katkılarını esirgemeyen değerli bilim insanlarımıza teşekkürlerimizi sunuyoruz.

We would like to thank the valuable scientists for their precious time and contributions in evaluating the published and unpublished articles that were sent for this issue.

folklor/edebiyat

İÇİNDEKİLER

folklor/edebiyat'tan / Metin Karadağ..... 11-12

YAPISAL İŞLEVSELCİLİK AÇISINDAN FOLKLORDA DEĞİŞME VE İŞLEVSEL ZORUNLULUKLAR MODELİ
THE CHANGE AND FUNCTIONAL IMPERATIVES MODEL IN FOLKLORE FOR STRUCTURAL FUNCTIONALISM
Mehmet Ali YOLCU - Mehmet AÇA 13-28

DEDEM KORKUT KİTABI'NIN YAZILDIĞI GİBİ OKUNMASI VE SÖZLÜ FORMÜL KURAMI
READING THE BOOK OF DEDEM KORKUT AS IT WAS WRITTEN AND ORAL FORMULAIC HYPOTHESIS
Cihangir KIZILÖZEN-Gülcan KIZILÖZEN 29-39

EFSANEVİ ANLATIMLARIN POPÜLER KÜLTÜR VE GÖSTERİM METODOLOJİSİNDEKİ YERİ: OSTENSİON
THE PLACE OF LEGENDARY EXPRESSIONS in POPULAR CULTURE AND DISPLAY METHODOLOGY: OSTENSION
Harika ZÖHRE ERYILMAZ 41-48

MİZAH, TANRI'DAN BİR ARMAĞAN MI YOKSA ŞEYTANIN GETİRDİĞİ BİR CEZA YÖNTEMİ Mİ? SOSYAL NORMLARIN CEZALANDIRMA YAPTIRIMI BOYUTUNDA AMERİKAN KÜLTÜRÜNDE 'SOSYAL CEZA OLARAK GÜLME'
IS HUMOR A GIFT FROM GOD OR A WAY OF PUNISHMENT FROM SATAN? 'LAUGHTER AS A SOCIAL PUNISHMENT' AS A SANCTION OF PUNISHMENT OF SOCIAL NORMS IN AMERICAN CULTURE
Gülin ÖĞÜT EKER 49-62

NECÂTÎ BEY'İN "GÜL" REDİFLİ KASÎDESİNDE İNSAN-TABİAT İLİŞKİSİ
NECATI BEY'S "ROSE" RHYMED PRAISE OF THE HUMAN-NATURE RELATIONSHIP
Gülden SARI 63-78

TEPECİK-ÇİFTLİK NEOLİTİK TOPLULUĞUNUN DEMOGRAFİK ÖZELLİKLERİ
DEMOGRAPHICAL CHARACTERISTICS OF TEPECİK-ÇİFTLİK NEOLITHIC POPULATION
Ali Metin BÜYÜKKARAKAYA 79-98

VIÇITIRIN EVLENME TÖRENLERİ VE DÜĞÜN ÂDETLERİ
THE CUSTOMS OF WEDDING AND MARRIAGE CEREMONIES IN VUSHTRRI
Suzan D. CANHASİ 99-120

KAHRAMAN'DAN VAH AMAN'A GİDEN YOLCULUK: KADININ ADI YOK VE CAM KIRIKLARI PARKI ROMANLARINDA KADIN SORUNSALININ ÇOCUK DÜNYASI ÜZERİNDEN KARŞILAŞTIRMALI OLARAK ÇÖZÜMLENMESİ
THE SPIRITUAL JOURNEY FROM THE HERE TO OH DEAR! A COMPARATIVE ANALYSIS OF THE PROBLEMATIC OF WOMEN IN THE WOMEN HAS NO NAME AND THE BROKEN GLASS PARK
Esin KUMLU 121-139

SAVAŞA KATILAN YABANCI YAZARLARIN GÖZÜNDEN İSPANYOL İÇ SAVAŞI
THE SPANISH CIVIL WAR THROUGH THE EYES OF FOREIGN AUTHORS WHO PARTICIPATED IN THE WAR
Özlem ŞENYILDIZ 141-154

HAN YONĞ UN(한용운)'UN ŞİİRLERİNDE "SEVGİLİ-YÂR(NİM-님)"KAVRAMI ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME
AN EVALUATION OF THE "LOVE-LOVER (님)" CONCEPT IN HAN YONG UN'S POEMS
Hatice KÖROĞLU TÜRKÖZÜ 155-166

CARLO CASSOLA'NIN YALNIZLIĞI VE IL TAGLIO DEL BOSCO
LONELINESS OF CARLO CASSOLA AND IL TAGLIO DEL BOSCO
Bülent AYYILDIZ 167-179

RUS EDEBİYATINDA İMGECİLİK
IMAGINISM IN RUSSIAN LITERATURE
Sevgi ILICA 181-194

MÜZİK EĞİTİMİNDE YENİ YAKLAŞIMLAR: HÜMANİST FELSEFENİN MÜZİK EĞİTİMİ AÇISINDAN ÖNEMİ
NEW APPROACHES in MUSIC EDUCATION: THE IMPORTANCE OF HUMANIST PHILOSOPHY IN MUSIC EDUCATION
Banu MUSTAN DÖNMEZ - Özlem AKIN ŞİŞMAN 195-208

SEMPOZYUM DEĞERLENDİRME
6. HALK KÜLTÜRÜ ARAŞTIRMA SONUÇLARI SEMPOZYUMU'NUN ARDINDAN
Serpil AYGÜN CENGİZ 209-226

MÜZE TANITIM
Ümit Karaduman 227-230

MEDYA TANITIM
Perihan Tamyüksel 231-234

DERGİ TANITIM

Asena Elif Akgül 235-240

CYPRUS INTERNATIONAL UNIVERSITY
ULUSLARARASI KIBRIS ÜNİVERSİTESİ

DOI: 10.22559/folkloredebiyat.2017.52

folklor/edebiyat, cilt:23, sayı:92, 2017/4

YAPISAL İŞLEVSELCİLİK AÇISINDAN FOLKLORDA DEĞİŞME VE İŞLEVSEL ZORUNLULUKLAR MODELİ

Mehmet Ali YOLCU* **- Mehmet AÇA****

Giriş

Folklor araştırmalarında sıkça karşılaşılan etnografik betimleme ve başka disiplinlere ham veri sağlayan yaklaşım tarzlarının özellikle bilimsel inceleme hususundaki yöntemsel sorunlara kapı araladığı folklor camiasında biline gelmektedir. Bunu aşmanın yollarından biri, ham veriyi toplamanın amaç haline getirilmesinden ziyade öncelikle araştırma için bir problem belirlemek ve bu problemi belli bir yöntem kullanarak çözmeye çalışmaktır. Bu yöntemlerden biri de, Malinowski'nin bireyin temel ihtiyaçları üzerine biçimlendirdiği işlevselciliğinden farklı olarak kurumların yapıları, ilişkileri ve işlevleri ile toplumsal düzenin inşasıyla ilgilenen yapısal işlevselciliktir. Toplumların birey ve kurumlardan, kurumların da yapılardan meydana geldiği, kurumları inşa eden yapıların oluşturulması ve sürdürülmesinde işlevlerin öne çıktığı, bu nedenle yapı ve işlevin birbirinden bağımsız bir şekilde ele alınamayacağı, kültürel yapıların işlevlere

* Doç. Dr., Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, mehmetaliyolcu@gmail.com
** Prof. Dr., Marmara Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, İstanbul. mehmet.aca@marmara.edu.tr

bağlı bir şekilde değişmeye uğradığı veya ortadan kalktığı, folklorcunun kurum ve yapılardaki değişmeleri sadece tespit etmek ve sonuçları üzerinde durmakla yetinemeyeceği ve değişimin nasıl meydana geldiğini de çözümlemesi gerektiği dikkate alındığında, folklor araştırmalarında problemlerin belirlenmesi ve çözümlenmesinde yapısal işlevsel çözümleme modelinin önemli bir yere sahip olduğu görülecektir.

Yapısal işlevsel çözümleme yapacak araştırıcının kurum ve birey-kurum ile kurum-kurum ilişkilerinde ortaya çıkan yapıların niteliğini ortaya koyması, öncelikli hedefleri arasında olmalıdır. Kurumların işlevleriyle her birinin bağlı olduğu bir üst-yapının işlevlerinin örtüştüğü veya ayrıştığı noktalar burada önemlidir. Peki, yapısal işlevsel çözümlemenin nihai bir amacı var mıdır? Böyle bir araştırma yöntemi neye projeksiyon tutacaktır? Bu sorulara verilebilecek en uygun yanıt "toplumsal sistemin anlaşılması" kavramıyla anlamlı hale gelecektir.

Epistemoloji, kültür ile toplumsal sistemin mutlak bağıntısı olduğunu söylememizi gerekli kılmaktadır. Bireyler arası etkileşimin ve duyusal-eylemsel deneyimlerin kültürü oluşturduğu söylenebilir. Başka bir deyişle bireyler tarafından aktarılabilir deneyimler kültürel sistemi, kültürel sistem de diğer ağlarla birlikte toplumsal sistemi inşa etmiştir. Yaşam mücadelesinde doğanın sunduğu imkânlara göre uyarlanma becerisi kazanan insanın, toplumun deneyimsel olarak kazandığı örüntülerden, dolayısıyla yapılardan bağımsız hareket edemeyeceği açıktır. O halde, kültür dediğimiz sistemin teorik olarak sonsuz alt parçaya ayrılabileceği varsayımına göre, bunu üreten bireyler topluluğu aynı zamanda toplumsal sistemin de bir parçası olmalıdır. Folklorun da bir alt-sistem olarak kültürle eklemlenmiş bir yapısı olduğu göz önünde bulundurulduğunda yapı-işlev ilişkisini bu alanda incelemek, bir üst-yapı olan kültürel sistemin de anlaşılmasına katkı sağlayacaktır.

Geleneksel toplum tipolojisinde değişmeye kısmen ya da tamamen kapalı yapıların kapitalizmin dönüştürücü gücünün etkisiyle gevşemiş olabileceği ve bunun sonucunda değişmenin öngörülebilmesi önemli bir hipotezdir. Değişme, sistemin tümünde olabileceği gibi yapısal alt parçalarında da ortaya çıkabilir. Nicelik ve niteliği farklılaşan öğenin sistemin diğer birimlerini tetikleyerek tümel bir değişmeye neden olabileceği gibi, bu olgu, sadece öğenin kendi içinde sınırlı kalabilir. Değişmeye neden olan değişkenlerin "ne" olduğu kadar değişmenin "nasıl" olduğu da çözülmesi gereken sorunlar arasındadır.

Yapı, Kurum ve İşlev

Marshall'a (2005: 804) göre yapı, toplumsal davranışlarda yinelenen kalıplar ya da daha özgül kapsamda, bir toplumsal sistemin veya toplumun farklı öğeleri arasındaki düzenli ilişkileri tanımlamak için esnek biçimde kullanılan bir terimdir. Bu çerçevede, sözgelimi bir toplumun farklı akrabalık, dinsel, iktisadi, siyasal kurumlarının onun toplumsal yapısını meydana getirdiği, bu yapının bileşenlerinin de normlar, değerler ve toplumsal rollerden oluştuğu söylenebilmektedir. Toplumsal yapı, Radcliffe-Brown'ın (1940: 2-3) tarifiyle, sürekliliği olan, birleştirici, statü ve rolleri kapsayan bir biçimde bir toplumsal ilişkiler ağıdır. Toplumsal olgu, doğal fenomenlerin ayrı bir sınıfını oluşturmakla birlikte bunların bir bakıma ya toplumsal yapıların varlığıyla bağlantılı olması ya da bunlardan zımni olarak kaynaklandığı anlamına gelmektedir. Toplumsal yapılar,

bireysel organizmalar kadar gerçektir. Herhangi bir insan toplumunda gözlemlenen toplumsal olgu, bireysel insanlıkların doğasının doğrudan sonucu değil, ancak birleştikleri toplumsal yapının sonucudur.

Buradan da anlaşıldığı üzere, kurumların ve topluluk üyelerinin kendi aralarında ve birbirleriyle kurduğu ilişki biçimi, "yapı"yı meydana getirir. Bu bağlamda yapının Levi-Strauss'un (2012: 396-399) bilinçdışına yaptığı atıftaki gibi zihinsel bir mekanizma olarak anlaşılmaması gerekir. Bizce yapı nesnel, ampirik ve topluma içkindir. Toplumsal yapıda, söz konusu somut gerçeklik, belirli insanları bir araya getiren belirli bir zamanda var olan mevcut ilişkilerin kümesidir. Toplumsal yapının sürekliliğinden çıkarılabilecek sonuçlardan biri de yapının statik olmayıp organizmalarda gözlemlendiği gibi dinamik bir sürekliliğe sahip olmasıdır. Yapısal işlevsel yöntemde atomik incelemenin önsel gereği, yapının niteliği ortaya konularak daha geniş anlamda toplumsal sistemin işleyişinin çözümlenmesidir. Burada parça-bütün arasında mutlak surette ilişki ortaya çıkacaktır ve bu ilişkide parçanın bütünün işleyişi üzerinde yaptığı katkı ise "işlev"dir.

Yapı üzerine klasik görüşler, toplumsal değişmenin dinamik bir süreci, toplumsal yapının ise istikrarlı statik bir ilişkiler kümesini oluşturduğunu varsaymıştır. Ancak Radcliffe-Brown gibi yapısal işlevselci kuramcıların araştırmalarından sonra*, işlevi kaybolduğu sanılan yapıların zamanla değişmeye başladığı ortaya çıkmıştır. "Geleneksel toplum" olarak kavramsallaştırılan ve yapıların hızlı değişmeye fazlaca direnç gösterdiği toplum tipinde kültürün değişme karşısındaki kararsız stratejisini çözümlemek oldukça müşkül bir durumdur. Değişme ve yapı ilişkisi, tıpkı mitoloji araştırmalarında çokça dillendirilen kaos-kozmos ilişkisine dair bir analojiyi akla getirmektedir. Düzensizlikten düzene doğru geçiş aynı zamanda yapılandırma ilkesini zorunlu kıldığına göre bir toplumsal/kültürel değişimin sonucunda yeni bir yapılandırmanın meydana gelmesi, ilk önce yeni işlevlerle birlikte düşünülmelidir. İşlev yaşadıkça yapı kendini korur; demek ki değişmenin ilk önce etkilediği "işlev", işlev üzerinden silsile şeklinde dönüştürdüğü veya yok ettiği ise "yapı"dır.

Tekrarlanan örgütlü davranışlar kalıplaşarak toplumsal istikrara katkı sağlayan bir yapıya dönüşür ki, Durkheim (2004; 2005), Malinowski (1992) gibi sosyal bilimciler buna "kurum" adını verirler. Bu kurumlar, bireylerin statü ve rollerine uygun biçimde kendi içlerinde karmaşık ilişkiler geliştirmiştir ve toplumsal sistem içinde geniş bir yelpazede işlev görür. Kurum yoksa toplum da yoktur. Kurum ile yapı ilişkisini her iki kavramı birbirinden bağımsız olarak açıklamaya çalışan teorisyenler** de vardır, ancak biz, kurumların birer yapıya sahip olduğunu, her iki kavramın da ayrılmaz bir biçimde iç içe geçtiğini, yapısal işlevsel teori bağlamında kurumların belki de bir üst-yapıya benzetilebileceğini düşünüyoruz.

Bütüncül bir tarzda toplum sisteminin yapıtaşlarını görerek alt-sistemlerin kendi aralarındaki ilişki biçimini analiz etmek bir sosyolog veya antropoloğun olduğu kadar folklorcunun da görevi olmalıdır. Örneğin, cem ritüeli birçok faktöre bağlı biçimde Alevi-Bektaşi topluluklarında ortaya çıkmış bir kurumdur. İlk bakışta çok farklı işlevleri yerine getiren bu kurumun aslında başka kurumlarla bir ilişkiler ağıyla bağlandığı görülecektir.

* Bu çalışmaları için bk. (Radcliffe-Brown, 1922; 1931; 1951; 1952).

** Konuyla ilgili bk. (Swingewood, 1998: 265-296).

Cem, dedelikle, dedelik ise ocaklık kurumuyla ilişkilidir ve tüm bunlar sarmal bir tarzda birbirine bağlanmışlardır. Hatta cemin içinde yapısal bir niteliğe sahip kurbanı ve zakirliği de buraya ekleyebiliriz. Bu kurumsal-yapısal sınır ve ilişkiler tespitinden sonra söz konusu kurumlar ve yapıların "işlevlerine", "bozuk ve örtük işlevlerine", "değişme mekanizmasına" ve böylece Alevi-Bektaşi topluluklarındaki sistem dengesine ve uyarlanma stratejilerine odaklanabiliriz. Belki de bu noktada yapılacak olan bir soyutlama, evrensel bir mekanizmanın işleyişinin anlaşılmasına da katkı sağlayabilecektir.

İşlevsel Zorunluluklar Modeli

Folklor da dâhil olmak üzere, kültürün tüm alt-sistemleri ve bu alt-sistemlere bağlı parçaları toplumsal sistemin ön gerekleri olan işlevsel birtakım zorunlulukları karşılamak üzere yapılandırılmıştır. İşlevsel zorunlulukları karşılamak üzere kurgulanmış birimler, sisteme katkıda bulunarak hem kendi yaşamlarını sürdürme becerisi kazanırlar hem de bağlı oldukları bir kurum aracılığıyla toplumsal sistemin denge ve uyumunu korurlar. Kısacası, işlevsel zorunlulukları yaşam koşullarına göre bünyelerinin onarım ve dengesini sağlayan organizmaların homeostatik mekanizmasına benzetebiliriz. Örneğin, organizmanın vücut sıcaklığını dengelemek üzere oluşan terleme gibi, kültürel sistemdeki arızi bir durumla ya da doğal çevreye uyarlanmayla ilgili oluşan bir strateji işlevsel zorunluluklardan kaynaklanır.

Parsons'a göre toplumda her birliktelik tipi, kendisini de içine alan sistemin yani toplumun varlığını sürdürmesine katkıda bulunmak için sisteme ve onun işleyişine uygun normlar geliştirir. Bu normlar, sosyal sistemin çözümlenmesi için yapısal farklılaşmaya yol açan işlevsel zorunluluklara yöneliktir. Parsons'a göre her aksiyon sisteminin dört adet işlevsel zorunluluğu vardır. Bu işlevsel zorunluluklar, sadece sosyal sistemin örgütlenme gereksinimini karşılamak için değil; toplumun üyelerinin kişilik gereksinimleri, kültürel gereksinimleri ve organizma gereksinimlerini de karşılamak için aksiyon şemasında yer alırlar (Kızılçelik, 1994: 440). Bu işlevsel zorunluluklar a. Uyarlanma (*A*-Adaptation), b. Amaca ulaşma (*G*-Goal Attainment), c. Bütünleşme (*I*-Integration), ç. Koruma ve örüntü sürdürme (*L*-Latent Pattern Maintanence) (Morse, 1961: 113) olmak üzere dört tanedir.

Merton ise sosyolojide Parsons tarafından geliştirilen ve AGIL şeması olarak bilinen bu modeli, kendi kuramsal bakışına göre düzenlemiştir. İnsanın biyolojik ihtiyaçlarıyla ilişkili oldukları halde, onlar tarafından belirlenmeyen kültürel amaçlar, hem toplumsal hem de biyolojik ihtiyaçları "uygun" araçlarla karşılarlar. Sistemlerin işlevsel ihtiyaçları AGIL ekseninden türetilen bir işlev şeması çerçevesinde şöyledir: a. Modellerin sürdürülmesi: Özellikle toplumsallaşma mekanizmasına dayalı bir işlevdir. b. Kişisel ve toplumsal gerilimlerin boşaltılması, kanalize edilmesi ya da denetimi. c. Sistemin çevresini denetlemesi ya da ona uyması (adapte olması). ç. Kolektif eylemin önkoşulu olan asgari toplumsal birliğin sağlanması. d. Bireysel ve kolektif amaçlara ulaşılması (Erkilet, 2007: 213). Buradan da anlaşılmaktadır ki, Merton'un işlevsel şeması, Parsons'ın öne sürdüğü sistemin işlevsel ön gerekleriyle hemen hemen aynıdır.

Folklor kadrolarının her biri, dört işlevsel zorunluluğu karşılamak zorundadır. Bu zorunluluklardan birinde meydana gelen bir aksaklık, yapının değişmesini tetikleyecektir. Bir başka ifadeyle, eğer kurumlarda, yani sistemin alt parçalarında çeşitli nedenlerle

işlevsellik azalmış veya yok olmuşsa şu dört sonuçtan biri söz konusu olacaktır: 1. Yapıda tümel bir değişme. 2. Yapıda tikel bir değişme. 3. Yapının yok olması. 4. Söz konusu yapının yerine bir başka yapının ikame edilmesi. Bu sonuçlardan birini üretemeyen kültürel sistem, sarsılmaya ve anomiye mahkûmdur. Bu noktada Parsons'ın sistem kuramında ortaya attığı dört işlevsel zorunluluğu incelemek, konunun anlaşılmasına katkı sağlayacaktır.

a. Uyarlanma (Adaptasyon)

Uyarlanma, hedefe ulaşma ve örüntü sürdürme için gerekli olan teknik araçları seferber etme işlemidir. Uyarlanma sorunu, nesnel dünyayı amaçlara ulaşmak için doğru algılayıp rasyonel olarak manipüle etmekle aşılabilir (Parsons, 1956: 17). Parsons, tüm uçların "hedefler" olduğunu düşünür ve bu nedenle de bu adaptasyon yalnızca "hedefe ulaşma" ile ilgilidir. Fakat Parsons'ın anlayışında işbirliğinin sürdürülmesinin bazı sosyal süreçlerin ve rollerin bir işlevi noktasında bir sonu olması gerektiği açıktır. Bunun bir eylem döngüsünün sona ermesi olarak tanımlandığı anlamda bir hedef değildir; araçların harekete geçirilmesi adaptif işlevdir (Morse, 1961: 114). Parsons'a göre herhangi bir toplum, varlığını sürdürmek için üyelerinin fiziksel gereksinimlerini karşılamak zorundadır. Fiziksel gereksinimlerin karşılanması, toplumun, fiziksel çevresi ile ilgili gerekli düzenlemeleri yapmasını gerektirir. Toplum, üyelerinin aktivitesi için gerekli kaynakların sağlanması, fiziksel ve sosyal tehditlere karşı korunması ve bunlarla ilgili bilgilerin sağlanması işlevlerini gerçekleştirmelidir. Fiziksel çevreden kültürel çevreye doğru gidildikçe gereksinimlerin sayısı yükselir (Kızılçelik, 1994: 441).

Hayvan topluluklarının doğaya uyarlanması gibi, insanlar da çevresel koşullara göre biyolojik uyarlanma yaşamışlardır. Bununla birlikte yaşam mücadelesinde kültürel uyarlanma bir strateji biçimi olarak hayati bir rol üstlenmiştir. Ayakta kalabilmenin ön koşullarından biri olan uyarlanma yoluyla değişim yeteneğini, teknolojik gelişmeler ve dışsal gerilimler biçimlendirir. Değişimin ön görülebilmesi ve buna göre toplumun strateji geliştirebilmesi, uyarlanmayı olumlu bir yöne kanalize edebilir. Aksi durumda, uyarlanma sonucu kimi kültürel kayıplar ortaya çıkabilir. Aşamalı bir şekilde koşullara uygun kültür üretimi, bize kültürün nedenselliği hakkında şöyle bir fikir vermektedir: Çevre ve insan arasında ortaya çıkan karmaşık ilişkilere dayanan kültür, kolektif bir davranış ve yaşama tarzı olarak pragmatik nedenlere dayanmaktadır. İşte bu noktada sorulması gereken soru şudur: Çevresel etkenlere göre konumlanan kolektif davranış ve yaşama tarzları kime yarar sağlayacaktır? Tek tek bireylerin her birine mi, yoksa Durkheim'in sayıltısında karşımıza çıkan organizmal bir toplumsal modelde olduğu gibi, toplumun bizzat kendisine mi? Eğer toplumun istikrar arzusunu tatmin etmeye dönük eylemler silsilesinin varlığını ön kabul olarak değerlendirirsek insanların kişisel "fayda" sağlayan aksiyonlarını bir kenara bırakarak tıpkı Kropotkin'in "evrimsel karşılıklı yardımlaşma" tezlerinde olduğu gibi, kolektivist faydadan söz edebiliriz. Demek ki "uyarlanma" bireyden daha fazla kolektiviteye hizmet etmektedir.

Kuzey Amerika Kızılderili kabileleri arasında keşfedilen "potlaç" geleneği, uyarlanma becerisinin spesifik örneklerinden biridir. Kapitalist ticaretin olmadığı, ancak hemen yanı başında böyle bir sistemle birlikte yaşayan topluluklarda potlaç gibi kurumlar, hem

uyarlanmada hem de mevcut düzenin istikrarını korumada önemli bir işlev üstlenmişlerdir. Kottak'ın analizlerine göre (2008: 382-385), mübadele alanları, insanların kendi çevrelerine uyarlanmalarına yardımcı olan kültürel mekanizmalar olduğu için yaygındır. Bankaları olmayan toplumlarda, bazı geleneksel şölenler, bankaların modern uluslarda gördüğü işlevin bir kısmını üstlenir. Potlaç gibi adetler, birbirini izleyen yöresel kıtlık ve bolluk dönemlerine uyarlanmalardır. Ürün elde etme açısından iyi bir yıl geçiren bir köy, servet mallarına dönüştürebileceği bir geçim artısı elde eder ve servet mallarını da prestij mallarına dönüştürebilir. Potlaçlarda yiyecekler ve servet, ona gereksinim duyan diğer topluluklarca bölüşülür. Buna karşılık davet sahipleri ve köyleri prestij kazanır. Köyün insanları, daha iyi yıl geçiren köylerdeki potlaçlara davet edilir. Geçici zenginlerin geçici yoksullara dönüşmesiyle -ya da bunun tersi- roller tersine çevrilmiştir. Yeni yoksullar, yiyecek ve servet nesnelerini kabul ederler. Armağan almaya vermeden, dolayısıyla daha önce sahip oldukları prestijden vazgeçmeye daha isteklidirler. Daha sonra eğer köyün talihi kötü gitmeye devam ederse insanlar yiyecek için servet unsurlarını mübadele edebilirler ve talihlerinin yeniden tersine dönmesini ve yukarı doğru dönüştürme işlemine yeniden başlamayı beklerler.

Potlaç, aynı zamanda ekonomik tabakalaşmanın gelişimini de engellemiştir. Vazgeçilen ya da yok edilen servet, maddi olmayan bir unsura, prestije dönüştürülerek ekonomik uyarlanma sağlanmış olmaktadır. Buradan da anlaşılacağı üzere potlaç, paranın ve banka sisteminin olmadığı toplumlarda servet biriktirme ve gerekli zamanlarda mübadelenin bir biçimi, ama aynı zamanda sistemin bölüşüm mekanizmasını sağlayan bir aygıtıdır. Eski Türk geleneğinde "ülüş" kurumu ile Dede Korkut anlatmalarında geçen ziyafeti, bu çerçevede değerlendirmek mümkündür*. Potlaç özelinde ele aldığımız uyarlanma zorunluluğunda değişim hangi noktada başlar? Burada dışsal bir etkenden söz etmemiz gerekir. Beyazlarla ilişki kuran Kızılderili kabileleri, özellikle kürk ticareti yoluyla değerli madenler ve parayla tanışmışlardır. Daha önce sadece kabile şeflerine tanınan potlaç yetkisi, kürk ticareti sonrasında tüm kabile üyelerine tanınmıştır (Kottak 2008: 384). Geleneğin yapısında meydana gelen bu küçük değişiklik, potlacın gücünü kırmış, diğer yapısal nitelikleri dönüştürmüş ve zaman içerisinde de potlaçtan tamamen vazgeçilmiştir.

Uyarlanma işlevsel zorunluluğu daha çok kültürün ekonomik yönüyle ilişkilidir. Bu zorunluluğun kültürlerde başka örneklerini bulmak her zaman mümkündür. Halk mimarisi, halk mutfağı, halk ekonomisi, gündelik hayat gibi geçim ve yaşam tarzları işlevsel zorunluluklara göre değişim-dönüşüm yaşamaktadır. Himalayaların yüksek yerlerinde yaşayan halklarda toprağın ve kaynakların kıt olması, kamu yararına en az katkı sağladığına inanılan kız çocuklarını öldürme töresini doğurmuş, bu da cinsiyet bazlı nüfus dengesini bozduğu için poliandrik evlilik biçimine yol açmıştır**. Yakutlar, Koryak ve Çukçiler gibi Sibirya ve Kutup bölgesi halklarının yemek kültürlerinde aşırı yağ tüketimi***

* Potlaç kurumunun eski Türk töresindeki yeri hususunda bk. (Ziya Gökalp, 2007: 359-363; Divitçioğlu, 1987: 236-239).

** John Ferguson Mclennan'ın anaerkil ilkel evlilikle ilgili görüşlerinde bu husus ele alınmıştır. Konuyla ilgili bk. (Mclennan, 1865).

*** Konuyla ilgili bk. (Antropova, 1964).

iklimsel uyarlanmadır. Doğanın insan tarafından manipülasyonu her zaman söz konusu olmamaktadır. Bu bağlamda çevresel koşulların kültürel belirleyicileri etkilemesi uyarlanmanın bir çeşidi olarak karşımıza çıkmaktadır.

b. Hedefe Ulaşma

Sistem veya ona bağlı alt-sistemler ve parçalar topluluğu genel bir amaç etrafında örgütlemeli ve buna göre araçları harekete geçirmelidir. Parsons'a göre herhangi bir toplum, üyelerinin hedefleri ve bu hedeflerin öncelik sırası hakkında bir anlaşmaya sahiptir (Parsons vd. 1961: 30). Dahası, etkin bir hedefe ulaşma kazandırmanın içsel ve ilişkisel olarak önemsiz bazı kriterlerle ilgisi vardır. Dolayısıyla, araçsal yönelimin önceliği, yaygın olanı bile her zaman evrensel standartların önceliğidir (Parsons, 1951: 83). Toplum, ortak hedefleri belirlemek, hedefe ulaşmak için gerekli vasıtaları seçmek ve durumun tanımını yapmak ve bu nedenle de sistem içinde gerekli yapısal ve işlevsel düzenlemeleri sağlamak zorundadır (Kızılçelik, 1994: 441). Hedefe ulaşma, herhangi bir eylem döngüsünün sona erdirildiğini gösterir. Bir alt-sistemin bir eylem döngüsü, alt-sistem daha büyük sistem açısından orta bir hedefe ulaştığında, daha büyük bir sistemin işleyişine katkıda bulunursa sona erer. Hedefe ulaşma sorunu, eylem sisteminin hedeflerine doğru istikrarlı bir şekilde hareket ettirilmesidir (Morse, 1961: 113).

Hedefe ulaşma işlevsel zorunluluğunu karşılayan kurumlar, genelde politik kurumlar olup bunlar aşiret, klan, şeflik, devlet vb. tarzda toplumun gelişmişlik düzeyine göre farklılıklar içerebilir. Hatta sistemin kaynaklarını seferber ettiği, kendi içinde hiyerarşik öncelikleri olan sosyal yapılar olan sivil toplum örgütlerini de buna dâhil edebiliriz. Devlet aygıtının kültürle ilgili politik planlamaları, folklorun korunmasına ve yaşatılmasına yönelik çabaları, belirli bir insan tipolojisinin yetiştirilmesiyle ilişkilendirilebilir. Bu durum, eski toplum yapılarında da görülmektedir. Dede Korkut anlatmalarında model kahraman tipleri göçebe toplumu bir amaç etrafında örgütleyen özellikleriyle dikkat çekmektedir. Nitekim atasözleri ve deyimlerde verilen mesajlar, bir bütün olarak toplumun idealini yansıtmaktadır. Geleneksel dünya görüşü, topluluğu nihai bir amaca taşıma noktasında işlevseldir. Kısacası, bireysel ve kolektif amaçların karşılanması, folklorun doğasında her zaman bulunmaktadır.

Hedefe ulaşma işlevsel zorunluluğu, göç veya bir başka sebeple daha büyük bir topluluk içinde yaşayan küçük grupların folklorunda daha belirgin görünmektedir. Eskişehir'de yaşayan Kırım Tatarlarının "kısmen icat ettiği ve canlandırdığı" Tepreş şenliğini bu açıdan analiz edebiliriz. Kırım Türkleri Derneği tarafından organize edilen Tepreş'in Kırım Tatarları arasında toplumsal kimliği pekiştirmede oldukça önemli bir işlevi vardır. Geleneksel bağlamda süregelen bir uygulama olmayan Tepreş şenlikleri, dernek vasıtasıyla "geleneğin canlandırılması" rolünü üstlenmektedir. Burada dikkati çeken nokta, söz konusu şenliklerde politik isimlerin konuşmalar yapmaları, bu konuşmalarda topluluk ile anavatan/menşei bölgenin sorunlarını dile getirmeleridir. Şenlikte Kırım bayrakları ve Kırım milli lideri Mustafa Cemiloğlu'nun posterlerinin asılması ile Kırım Milli Marşı'nın okunması, şenliği organize eden sivil toplum örgütlerinin anavatan/menşei bölgeyle olan güçlü bağını göstermektedir. Şenlikte Kırım'dan Anadolu'ya sonradan taşınan halk oyunları ve halk müziği sunumları, kuşak güreşleri, bereket ritüeli vb. öğeler, katılımcıların belleklerinde zayıf bir formda yaşayan "anavatan miti"ni somutlaştırmakta, adeta uzak bir geçmişe dair özlemi

gidermektedir (Yolcu, 2016: 572). Festivalin katılımcıları açısından şenlik, Kırım Tatar milliyetçiliğinin ifade alanı haline getirilerek menşei bölgenin restorasyonu konusunda topluluğa bir amaç/hedef duygusu vermektedir.

c. Bütünleşme

Kültürel kalıpların bütünleşmesi ve spesifik içeriği, herhangi bir zamanda, eylem sistemi için diğer unsurlardan bağımsız olan ancak onlarla birlikte ifade edilmesi gereken faktörleri içerir (Parsons, 1951: 33). Bütünleşme, uygun bir duygusal ve sosyal ilişkiyi bir hedefe ulaşma süreci içinde doğrudan işbirliği yapan kişiler arasında ve devam eden bir varlık olarak görülen bir eylem sisteminde gerçekleştirmek ve sürdürmektir. Bütünleştirici ilke, hedef kazanım süreçleri ve işbirliğinin meyvelerini verme biçimindeki duygusal zorlamalara rağmen işbirliği yapan birlikleri doğrultuda tutmak, dayanışma yaratmak ve sürdürmektir (Morse, 1961: 114). Parsons'a göre toplumun varlığını ve dengesini sürdürmesi, toplumsal alt-sistemlerin birbiriyle ilişkilerini sağlayabilmesiyle ilgilidir. Alt-sistemler arası etkileşim ağı, sistemin bütünleşme hedefini gerçekleştirecek bir yapıdadır. Çünkü bütünleşmenin işlevsel zorunluluğu, bütün sistemin etkin biçimde işlemesi yoluyla alt-sistemlerin iç dinamiklerini uzlaştırmak ve karşılıklı rol beklentilerini karşılamak işlevlerini gerektirir (Kızılçelik, 1994: 441).

Sosyal toplulukların sistem içinde bütünleştirici yönde bir işlevsel özellik kazandığını söyleyebiliriz. Akrabalık, dindaşlık, meslek örgütleri, yurttaşlık vb. ilişki biçimlerinin kolektif kimlik ve grup aidiyetlerinin kazanılması noktasında çatışmaları yatıştırıp topluluğu bütünleştirme özelliğine sahip oldukları söylenebilir. Bunu sağlama yollarından birçoğu, aslında folklor kadrolarındaki unsurların grup içinde yaşatılmasıyla ilişkilidir. Örneğin bir topluluk duygusu yaratma, grup üyelerinin kendi aralarında belirli bir düzeni sağlaması özellikle ritüellerde daha belirgindir.

Bütünleşme zorunluluğu, ritüelin olduğu gibi, "değişmeden" yaşamasına olanak sağlar. Eğer ritüelin negatif ve asketik yönü ağırlıktaysa ve bu tüm toplum üyelerinin paylaşması şeklinde vuku buluyorsa, yapı değişme olgusundan oldukça az etkilenecektir. Örneğin Kerbela matem ritüeli, mitosla beslenen, her yıl tekrarlanan, acı çekmeyle ilişkili eylemlerin dram tarzında sergilendiği, katılımcıların bireyselliklerinin ortadan kalkarak kolektivitenin açığa çıktığı bir ritüeldir[*]. Kısmi farklarla İran ve Irak'ta Şii toplumun, Türkiye'de Alevi-Bektaşilerin Hüseyin gibi karizmatik bir isim etrafında grup kimliğini pekiştirmeleri, ritüel aracılığıyla mitolojik tarihin yeniden yaşatılması ve böylece grubun simgesel "sınırlarının" hatırlatılması söz konusudur. İran'da siyasal devlet ile din, iktidar meşruiyetini mitolojik tarihsellikten alırken ritüelin "bütünleşme" işlevsel zorunluluğu devreye girmekte, grup üyelerince Şia'nın imamet ideolojisi üzerinden "safları sıklaştırması" söz konusu olmaktadır. Alevilikte Muharrem ayındaki matem ritleri muhtemelen 16. Yüzyılda Safevî devletinin Aleviliğin yapısal inşasındaki etkileri ile açıklanabilir[**]. Bunun yanında Şiiliğin Alevi inanç yapısındaki kült bazlı değişim ve dönüşümlerdeki rolü bunu biçimlendirmiştir. Her iki durumda ve her iki ritüelde de topluluğun "bütünleşme" temelli işlevsel zorunluluğu karşılanmaktadır. Diğer yandan köy tiyatrosu, milli bayramlar, ulus-devlet belirleyicilerinin sunumu gibi seküler ritüellerde de

*Kerbela matem ritüeliyle ilgili bk. (And, 2007: 15-90).

** Matem ritüellerinde Safevî etkisi konusunda bk. (And, 2007: 216).

buna benzer bütünleşme* işlevsel zorunluluğunu görürüz.

ç. Koruma ve Örüntü Sürdürme

Sosyal sistemler, yapısal ve kültürel örüntülerini sürdürme eğilimine sahiptir. Bileşen aktörlerin uygun olmayan davranış eğilimleri, işlevsiz sonuçlar doğurmadığı sürece kontrol mekanizmaları tarafından etkilenmesi gerektiği anlamında sosyal sistem için işlevsel sorunlar oluşturmakla birlikte kültürel yöndeki paralellik, belirli kültürel kalıpların yönelim sisteminin ayrılmaz bir parçası olarak sürdürülmesinin belirli gerilimleri dayatması söz konusudur (Parsons, 1951: 35). Toplum, üyelerinin üstlendikleri sosyal rolleri yerine getirmeleri ve üyelerin topluma gerekli uyumu sağlamaları için yeterli güdüye sahip olmalarını sağlamalıdır. Sosyal etkileşimde aktörler doyuma ulaşmak isterlerse, sosyal etkileşimde yer alan toplumun diğer üyeleri tarafından da bilinen değerleri paylaşmaları gereklidir. Toplumun tüm üyelerince paylaşılan değerler, sistemin hedeflerini gerçekleştirmek için zorunludur. Bu etken, aktörün diğer aktörlerin bekledikleri anlamda davranmasını sağlar. Eğer davranış beklentilere uymuyorsa aktörün psikolojik savunma gücü ya da vicdanı devreye girerek, benlik üzerinde suçluluk duyguları yaratır. Suçluluk duyguları, aktörün toplumsal beklentilerinden sapmasını önler ve aktörün toplumun normlarına uygun hareket etmesini sağlar. Bu normlara uygun davranışta bulunma, Parsons'a göre, var olan sistemin denge durumunu koruması ve bununla beraber yaşamını sürdürebilmesi için gereklidir. Denge durumu, toplumdaki rol beklentilerinin toplumun tüm üyelerince bilindiği bir koşulda elde edilebilir (Kızılçelik, 1994: 441-442).

Koruma ve örüntü sürdürmeyi, vücudun savunma mekanizmalarına benzetebiliriz. Değer yargıları ve davranış kalıpları, kültürün biçimlendirici yönünden güç alarak bireye birtakım modeller sunar. Bu işlevsel zorunluluk Bascom'un sınıflandırıcı işlev şemasında yer alan "onaylama" ve "sosyal kontrol" işlevleriyle örtüşmektedir, ancak biz, Bascom'dan farklı olarak bunları sadece bir işlev olarak değil işlevsel bir "zorunluluk" olarak görmekteyiz. Toplumsal sistem içinde folklor kadroları mevcut yapısal özellikleri korumak ve kültürel örüntüleri sürdürmek gibi işlevsel zorunlulukları taşırlar. Folklor, bir şekilde "geçmiş" dönemleri bize yaşatır. Folklorun bu tarihsellik niteliği çokça tartışılsa da mevcut sistem yapıları içinde normları, davranış tarzlarını, gelenekleri koruyan bir özelliğe sahiptir. Toplumun örüntülerinin muhafaza edilmesi, yeni bireylere folklorun aktarımı yoluyla mümkün hale gelir. Tarihsel seyir içinde toplumun değer yargıları; atasözleri, masallar, efsaneler, destanlar gibi sözlü anlatımlar yoluyla yeni kuşaklara aktarıla gelmiştir. Yine bazı ritüellerde mitolojik tarihsellik yaşatılarak topluluğun bütünleşme duygusunu tatmin etmenin yanında kültürel örüntülerin korunarak yaşatılması söz konusudur. Örneğin, Aleviliğin cem kurumu, içerisinde kanlı/kansız kurban, semah gibi birkaç farklı ritüelle birlikte grup normlarının standartlaşmasında önemli bir işlev görmektedir.

Değişmenin Formülasyonu

Kültürel değişmenin işleyişinde yenilik, yayılma, kültürel kayıp ve etkileşim olmak üzere birtakım etkenler söz konusudur. Yenilik, sonrasında bir toplumun üyeleri tara-

* Konuyla ilgili bk. (Özbudun, 1997).

fından kabul edilen bir şeyin keşfi ya da yaratılmasıdır. Yayılma, bir grubun diğerinden bir şey ödünç alması iken kültürel kayıp, var olan bir adet ya da niteliğin yerine yenisi koyularak ya da koyulmaksızın terk edilmesidir. Kültürel etkileşim ise genellikle daha güçlü bir grup ile ilk elden, yoğun bir temas sonucu bir grupta ortaya çıkan büyük bir değişimdir. Kültür, insan türünün değişimlere uyum sağladığı ve varoluş sorunlarını çözdüğü başlıca araç haline gelmiştir. Din, akrabalık, evlilik, politik ve ekonomik kurumlar gibi çeşitli kültürel kurumlar, tümleşik bir kültürel sistem oluşturmak üzere birleşmiştir. Sistemler genelde istikrarı korumak üzere çalıştığından, kültürler, bağlı oldukları koşullar ya da insanların bu koşulları algılama biçimleri değişmediği sürece istikrarlarını sürdürür. İstikrar, birçok geleneksel kültürün çarpıcı bir özelliği olsa da tüm kültürler iklimsel, ekonomik, politik ya da ideolojik koşullardaki değişimlere uyarlanma gücüne sahiptir (Haviland vd., 2008: 740-741).

Değişmeyi tetikleyen etkenlerin başında kuşkusuz ekonomi ve eğitim gibi "dışa açık" sistem ve kurumlar gelmektedir. Genelde maddi kültür ögelerinden başlayarak manevi alanlara yönelen değişme, öğenin bir parçasından başlayarak tümüne doğru bir yayılım göstermeye eğilimlidir. Folklor açısından bakacak olursak, değişmenin diğer alanlara göre yavaş ancak istikrarlı bir biçimde olduğu görülecektir. Biz bu makalede, folklorda değişme olgusunun nedenlerini veya değişmeyi tetikleyen süreçleri incelemek amacını taşımıyoruz; işlevsel zorunlulukların karşılanmasında bir eksiklik söz konusu olmaya başladığı andan itibaren sonucun nasıl bir yöne kanalize olabileceği üzerine akıl yürütmeye çalışıyoruz. Bu bağlamda aşağıda akrabalık sistemindeki yapı-işlev ve değişme çözümlemesi, işlevsel zorunluluklar ile değişme olgusunun ilişkisini göstermesi bakımından bir inceleme modeli oluşturmaktadır.

Kırsal toplumlarda bireyler arası ilişkilerle dayanışmanın sürdürülmesinde akrabalık ve hısımlık ilişkileri önemli ölçüde belirleyicidir. Genellikle birbiriyle akraba ve hısım olan aileler, kriz dönemlerinde (mali krizler, babaların iş göremez duruma gelmeleri, çocukların öksüz ve yetim kalmaları vd.) bu krizleri kendi aralarında dayanışarak çözmeye çalışırlar. Bu tür bir yapıda karar mekanizmasında yer alan kişiler (baba, ağa vd.) belirleyici olurlar. Sanayileşme, kentleşme, kentlere göç, mezra, köy ve aşiret esaslı bu geleneksel yapıyı önemli ölçüde değiştirir; kan bağı ve hısımlığa dayalı yapıyı eskisine göre daha az işlevsel hale getirir. Genellikle işçi ya da memur olan ebeveynlerle çocuklardan oluşan ve çoğunlukla doğdukları yerlerle akrabalarından uzakta yaşayan yeni aile tipi (çekirdek aile), karşılaştığı krizleri artık eskisi gibi bütünüyle geleneksel ilişkiler temelinde çözemez duruma gelir. Kent hayatına uyum sağlamak zorunda olan aile bireyleri, karşılaştıkları krizleri, kent hayatıyla modern devletin doğurduğu kurumlar üzerinden çözmeye başlarlar. Bireyi uyum sağlamaya zorlayan yeni yapı, akrabalık ve hısımlığa dayalı çözüm yollarının yerine, kent toplumuna özgü kurumlar ile yeni çözüm yolları sunar. Modern toplumun sosyal devlet anlayışına uygun bir şekilde sosyal güvenlik kurumları ve yazılı kanunlar devreye girer. Genellikle işçi ya da memur olan ebeveynler ile çocuklar, sosyal güvenlik haklarına kavuşurlar. Çocukların ebeveynlerden yoksun kalmaları ya da ebeveynlerin iş göremez duruma gelmeleri durumunda sosyal devlet devreye girerek çocukların temel ihtiyaçlarını karşılamaya, onlara eğitim imkânları sunmaya başlar. Modern devletlerle kentlere özgü bu yeni sosyal kurumlar, özellikle de kriz

dönemlerinde ebeveynlerin, akraba ve hısımların yerine getiremedikleri görevleri yerine getirerek toplum yapısının uyum ve denge içerisinde sürdürülmesine katkıda bulunurlar. Böylece geleneksel toplumların kriz dönemlerinde akraba ve hısımlara dayanarak ayakta kalmaya çalışan ebeveynleriyle çocukları, akraba ve hısım dayanışmasının ortadan kalktığı ya da yetersiz kaldığı durumlarda modern kurumlar vasıtasıyla hayatlarını sürdürebilirler, statü ve rol sahibi olarak toplumun işleyişine katkıda bulunabilirler. Bu değişme, geleneksel ailelerin bir tür sosyal güvence olarak gördükleri sanal akrabalık kurumlarının (kirvelik, sağdıçlık, musahiplik vd.) da işlevlerini kent toplumlarında ya en aza indirger ya da bütünüyle ortadan kaldırır.

Bu örnekten de anlaşılacağı üzere, bireylerin yetiştirilmesi ve toplum hayatının sürdürülmesinde önemli bir işleve sahip olan aile, modern toplum hayatında da işlevselliğini sürdürür. Bu nedenledir ki, sanayileşme, kentleşme ve eğitim üzerine kurulu modern toplum, kendi temelini oluşturan aileden vazgeçemez, kırsal kökenli geleneksel aileyi, iç ve dış dinamiklerden kaynaklanan değişim ve dönüşümün bir ürünü olan modern toplumun yapısına uydurur. Ailenin işlevselliğini sürdüren modern toplum, geleneksel aileyi modern hayata uyumlu hale getirirken geleneksel statü ve rol algılarını da değiştirmeye çalışır. Bunda modern toplumların "birey"e odaklanmaları ve kadın-erkek eşitsizliğini doğuran toplumsal cinsiyet algılarını yıkmaya çalışmaları da etkili olur. Kadın-erkek eşitsizliğini doğuran algıların değişmesinde, modern toplumların çağdaş dünya ile bütünleşme çabalarının da bir ürünü olan medeni hukuka yönelik düzenlemelerin de katkısı olur. Sonuç olarak, toplum iç ve dış dinamiklere bağlı bir şekilde değişerek gelişir, toplumun temeli olan aile de toplumun değişme dinamiklerine bağlı bir şekilde dönüşerek işlevlerini sürdürür.

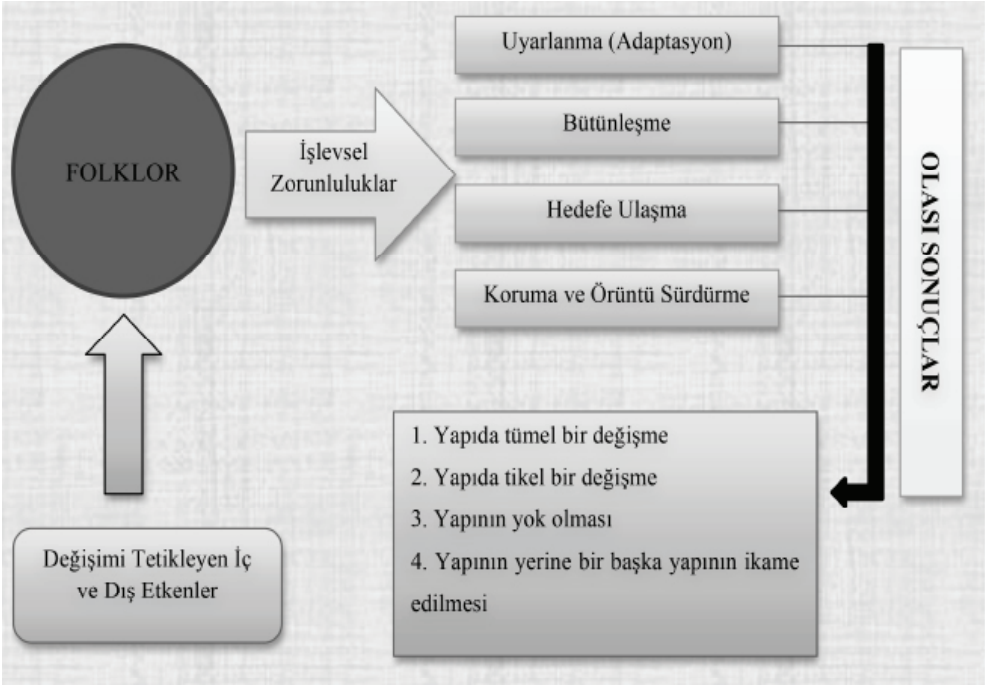
Folklorda yapıların kısmi veya bütünsel değişmesinin başka örneklerini, yine kırsal-kent ikilemi çerçevesinde gözlemlemek mümkündür. İç ve dış dinamiklere bağlı bir şekilde değişip dönüşen modern toplum, yukarıda da belirtildiği gibi, her ne olursa olsun, evlilik kurumundan ve aileden vazgeçemez. Fakat geleneksel evlenme yaşı anlayışı, evlenme biçimleri ile eşlerin üstlendikleri statü ve roller, bireylerle modern toplumun ihtiyaçlarını karşılayamaz bir duruma geldiğinde evlilik kurumu; evlenme yaşı, evlenme biçimleri, eşlerin statü ve rolleri temelinde kendisini günceller. Kendisini güncelleyen kurum, böylece işlevselliğini sürdürür. Örneğin, folklorda bireyin kriz/geçiş dönemlerinden olan evlenmeye bağlı düğün, kırsaldaki yapısını şehre veya gecekondu bölgelerine taşıyamaz. Yapıda kısmi değişme, düğünün süresi, mekânı, ikramları, çalgı aletleri ve oyunları vb. öğeleri üzerinden yaşanır. Buradaki değişme, kent hayatı içinde öğenin uyarlanma işlevsel zorunluluğunu karşılamakta zorluk yaşadığı anda ortaya çıkar. Biz, bu noktada, köylülükten gecekondulaşmaya dönük eğilimi, bazı araştırmacıların iddia ettiği gibi kültürde yozlaşma ve sistem arızası olarak değil, yapının adaptasyon yeteneğinin artışı olarak yorumluyoruz.

Yapının ortadan kalktığı ya da söz konusu yapının yerine bir başka yapının ikame edildiği bir başka örnek ise köy odaları ve bunlara bağlı eğlence formlarıdır. Ulaşımın kolaylaşması, teknolojinin günlük hayata yansıması vb. etkenler, konaklama ve eğlence biçimlerini ortadan kaldırdığı için köy odaları uyarlanma ve bütünleşme işlevsel zorunluluklarını karşılayamaz hale gelmiş ve böylece kaçınılmaz olarak yapı, kırsalda pek çok

yerde ortadan kalkarken kent yaşamı içerisinde hemşehri derneklerinin açtığı kültür evlerine bırakmıştır. Konuyla ilgili bir başka örnek olarak folklorun çok çocuk veya erkek çocuk sahibi olmakla ilgili topluluk idealini yansıtan ürünleri verilebilir. Çok çocuk ideali, geçimlerini tarım ve hayvancılıkla sürdüren köy toplumlarında işlevseldir ve bu nedenle bu toplum tipinin ürettiği folklor ürünleri bu ideali destekler tarzda yapılanmıştır. Bu toplum tipinde her bir çocuk iş gücü anlamına gelmekte olup, tarıma ve hayvancılığa bağlı ekonomik faaliyetlere aktif bir şekilde katılmaktadır. Köyden kente göç, kapitalist üretimin etkisiyle kitlelerin sınıfsal açıdan memur ve işçi statüsü kazanmaları, çok çocuk anlayışını değiştirmeye başlamıştır. Çok çocuklu yapı, kent toplumlarında özellikle de varoşlara yerleşmiş, ataerkil yapısını ve akrabalık ilişkilerini kırsaldaki gibi sürdürmeye çalışan ailelerde ekonomik getiri kaygıları eşliğinde bir süre daha devam etse de zamanla bu terk edilecektir. Bu örnekte olduğu gibi geniş ailenin çökmesi sonucu akrabalık sisteminde meydana gelen daralma, dışsal bir yapının değişmesini tetikleyerek folklorun da doğum/çocukla ilgili ürünlerinde önemli yapısal değişmelere yol açmış görünmektedir. Kolektiviteye bağlı sarmal bir ilişkiler ağının kentte bireyselciliğe doğru bir evrimsel seyir izlemekte olduğundan toplumsal sistemin uyarlanma gereksinimi, çocuk ve doğumla ilişkili büyü-ritüel eksenli folklorik uygulamaları yapısal değişmeye zorlamaktadır.

Folklorda değişme ve işlevsel zorunluluklar ilişkisini bu çözümlemelerdeki sonuçları da göz önünde bulundurarak şöyle tablolaştırabiliriz:

Tablo I: Folklorda Değişme ve İşlevsel Zorunluluklar İlişkisi

Sonuç

Yapısal işlevselciliğin çözümleme yöntemi, bütünün parçalara ayrılarak parçaların kendi aralarındaki işlevsel ilişkilerini ortaya koymak ve bütün üzerindeki katkılarını belirlemek şeklinde özetlenebilir. Folklor çalışmalarında özellikle teknolojik gelişmelerle birlikte değişmeye uğrayan yapıların çözümlenmesinin kültür politikası ve planlaması açısından bir perspektif kazandıracağı açıktır. Örneğin, A etkeni B sistemini etkiliyor ve yapısal yönden değişimini tetikliyorsa B neye dönüşecektir veya B'nin değişim istikameti ne yönde olacaktır, sorusunun yanıtı bu yöntemle daha net ortaya konulabilir. Özellikle kararsız ve dengesiz toplumsal yapılarda değişimin istikametini görmek zor olsa da aşağı yukarı belirli bir yön tayini gerçekleştirilebilir ve böylece tıpkı son zamanlarda insanın gen haritasından yola çıkılarak gelecekteki olası hastalıkların tespitinin yapılması gibi toplumsal sistemin arızi tarafları belirlenerek potansiyel uyarlanma becerileri görülebilir.

Sosyolojide Parsons tarafından genel sistem kuramının içine yerleştirilen işlevsel zorunluluklar (AGIL) şeması, Parsons'ın takipçileri tarafından geliştirilmiş ve sosyolojik çalışmalarda bir çözümleme modeli olarak kullanılmıştır. Bu modelin dört ayağının her biri, ekonomi, politika, güvenlik ve toplumsal gruplar/akrabalık kurumları arasında paylaştırılmıştır. Ancak biz bu yazıda sosyolojide toplumsal sisteme uygulanan bu modeli kültürel sistemin bir alt-sistemi olan folklora ve kadrolarına adapte etmeye çalıştık. Parsons ve takipçilerinden farklı olarak, kültürel sistemi parçalara ayırarak her birine bir görev tahsis etmek yerine; alt-sistemlerin her birinin bütüncül bir tarzda bu dört işlevsel zorunluluğu karşılamak zorunda olduğunu, bunlardan biri veya birkaçında meydana gelen işlevsel zorunluluklar bakımından bir "karşılama yetersizliği" durumunda "değişimin" mutlak surette ortaya çıkacağını ve yapısal değişmenin dört farklı biçimden birine yöneleceğini öne sürmüş ve akademik folklor çalışmaları bağlamında bu tezimizi tartışmaya açmış bulunmaktayız.

KAYNAKLAR

And, Metin. (2007). *Ritüelden Drama: Kerbela, Muharrem, Taziye.* İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Antropova, Valentina Vasilyevna. (1964). "The Koryaks", (Ed. M. G. Levin, L. P. Potapov). *The Peoples of Siberia. (İng. Çev.* Stephen P. Dunn, E. Dunn). Chicago: University of Chicago Press, s. 851-875.

Divitçioğlu, Sencer. (1987). *Kök Türkler: Kut, Küç ve Ülüg*. İstanbul: Ada Yayınları.

Durkheim Emile. (2004). *Sosyolojik Yöntemin Kuralları.* (Çev. Cenk Saraçoğlu). İstanbul: Bordo Siyah Klasik Yayınlar.

Durkheim Emile. (2005). *Dini Hayatın İlkel Biçimleri.* (Çev. Fuat Aydın). İstanbul: Ataç Yayınları.

Erkilet, Alev. (2007). *Toplumsal Yapı ve Değişme Kuramları*. Ankara: Hece Yayınları.

Haviland, A. William; Prins, E. L. Herald; Walrath, Dana; Mcbride, Bunny. (2008). *Kültürel Antropoloji*. (Çev. İnan Deniz Erguvan Sarıoğlu). İstanbul: Kaknüs Yayınları.

Kızılçelik, Sezgin (1994). *Sosyoloji Teorileri 1*. Konya: Yunus Emre Ltd. Şti.

Kottak, C. Phillip. (2008). *Antropoloji: İnsan Çeşitliliğine Bir Bakış*. (Çev. Serpil N. Altuntek vd.). Ankara: Ütopya Yayınevi.

Lévi-Strauss, Claude. (2012). *Yapısal Antropoloji*. (Çev. Adnan Kahiloğulları). Ankara: İmge Kitabevi.

Malinowski, Bronislaw (1992). *Bilimsel Bir Kültür Teorisi.* (Çev. Saadet Özkal). İstanbul: Kabalcı Yayınları.

Marshall, Gordon. (2005). *Sosyoloji Sözlüğü*. (Çev. Osman Akınhay, Derya Kömürcü). Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.

Mclennan, F. John. (1865). *Primitive Marriage*. Edinburgh: Adam and Charles Black.

Morse, Chandler. (1961). "The Functional Imperatives". *The Social Theories of Talcott Parsons*. (Ed. Max Black). New York: Prentice-Hall, p. 100-152.

Özbudun, Sibel. (1997). *Ayinden Törene: Siyasal İktidarın Kurulma ve Kurumsallaşma Sürecinde Törenlerin İşlevleri*. İstanbul: Anahtar Kitaplar.

Parsons, Talcott ve diğerleri. (1961). *Theories of Society: Foundations of Modern Sociological Theory 1*. New York: The Free Press of Glencoe, Inc.

Parsons, Talcott. (1951). *The Social System*. London: Collier-Macmillan Ltd.

Parsons, Talcott; Smelser, N. (1956). *Economy and Society.* London: Routledge and Kegan Paul.

Radcliffe-Brown, Alfred R. (1922). *The Andaman Islanders*. Cambridge: University Press.

Radcliffe-Brown, Alfred R. (1931). *Social Organization of Australian Tribes.* Melbourne: Mcmillan & Co Limited.

Radcliffe-Brown, Alfred R. (1940). "On Social Structure". *The Journal of the Royal Anthropological Institute of Great Britain and Ireland*, 70-1, 1-12.

Radcliffe-Brown, Alfred R. (1951). "The Comparative Method in Social Anthropology". *The Journal of the Royal Anthropological Institute of Great Britain and Ireland*, 81-1/2, 15-22.

Radcliffe-Brown, Alfred R. (1952). *Structure and Function in Primitive Society*. Illionis: The Free Press.

Swingewood, Alan. (1998). *Sosyolojik Düşüncenin Kısa Tarihi*. (Çev. Osman Akınhay). Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.

Yolcu, M. Ali. (2016). "Diaspora Kimliği Üzerinde Folklorun İşlevleri: Eskişehir'de Yaşayan Kırım Tatarları Örneği". *Türk Dünyası Kültür Araştırmaları Dergisi, I. Uluslararası Türk Dünyası Kültür Araştırmaları Sempozyumu Özel Sayısı.* Trabzon: Eser Ofset, s. 567-575.

Ziya Gökalp. (2007). *Kitaplar 1*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

ÖZET

YAPISAL İŞLEVSELCİLİK AÇISINDAN FOLKLORDA DEĞİŞME VE İŞLEVSEL ZORUNLULUKLAR MODELİ

Yapısal işlevselcilik, kökenleri bakımından Comte, Pareto, Durkheim, Spencer, Malinowski ve Radcliffe-Brown gibi bilim insanlarının temsil ettiği pozitivist felsefe geleneğine dayanır. Bu kuramsal yaklaşıma göre, toplumsal birlik, işbirliği, denge ve uyum, sistemin tümü ile parçaları arasındaki işlevsel ilişkilerle şekillenir. Yapısal işlevselciliğin kültür ve folklor araştırmalarındaki önemi, toplumsal bütüne nesnel bir projeksiyon tutmaya, yapıların değişim ve dönüşümünü anlamaya, böylece toplumsal sistem içinde her bir alt birimin işlevlerini tespit etmeye elverişli olmasından kaynaklanmaktadır. Yapısal işlevselciliğin önemli ismi Parsons'ın sosyolojik çözümleme yöntemine göre her aksiyon sisteminin dört adet işlevsel zorunluluğu vardır. Sistemin kendisi ve alt bileşenleri bu işlevsel zorunlulukları karşılamakla mükelleftir. Bu işlevsel zorunluluklar, uyarlanma (adaptasyon), hedefe ulaşma, bütünleşme, koruma ve örüntü sürdürmedir. Bu zorunluluklardan birinde veya daha fazlasında meydana gelen bir aksaklık, yapının değişimini tetikleyecektir. Bir başka ifadeyle, eğer kurumlarda, yani sistemin alt parçalarında çeşitli nedenlerle işlevsellik azalmış veya yok olmuşsa şu dört sonuçtan biri söz konusu olacaktır: 1. Yapıda tümel bir değişme. 2. Yapıda tikel bir değişme. 3. Yapının yok olması. 4. Söz konusu yapının yerine bir başka yapının ikame edilmesi. Bu formülasyon, makalemizin temel hipotezi olmakla birlikte aslında değişme olgusunun yapısal işlevsel analizine yapmak istediğimiz katkının da bir yansımasıdır. Değişme ve işlevsel zorunluluklar modeli arasındaki ilişki üzerine genelde ritüel temelli folklor kadrolarından verdiğimiz örnekler, başka alanlardaki örneklerle zenginleştirilebilir.

Anahtar Sözcükler: yapısal işlevselcilik; değişme; işlevsel zorunluluklar modeli; folklor; kültür

ABSTRACT

THE CHANGE AND FUNCTIONAL IMPERATIVES MODEL in FOLKLORE FOR STRUCTURAL FUNCTIONALISM

Structural functionality is based on the positivist philosophy tradition which is represented by scientists such as Comte, Pareto, Durkheim, Spencer, Malinowski and Radcliffe-Brown among others, in terms of its origins. According to this theoretical approach, social unity, balance and harmony are shaped by the functional relationships between the whole system and its components. The importance of structural functionality in culture and folklore studies comes from it lends itself to shedding an objective light on the social whole, understanding change and transformation of structures, and thus determines functions of each sub-part within the social system. According to Parsons's sociologic analysis method, one of the most important characters of structural functionality, every action system has four basic functional imperatives. The system itself and its sub-components are obliged to perform

these functional imperatives. These functional imperatives are adaptation, goal attainment, integration and latency and pattern maintenance. Any malfunction that occurs in one or more of these imperatives will stimulate change of the structure. In other words, if the functionality has decreased or disappeared in institutions, i.e. in sub-parts of the system, then one of four results will happen: 1. A total variation in the structure. 2. A partial variation in the structure. 3. Destruction of the structure. 4. The Substitution of another structure for the said structure. As well as this formulation being a basic hypothesis of our article, it is in fact also a reflection of the contribution which we wanted to make to structural-functional analysis relating to "change". Examples, which we gave generally from ritual-based folklore frameworks upon the relationship between change and functional imperatives model, can be enriched with those in other areas.

Keywords: structural functionalism; change; functional imperatives model; folklore; culture